

Jiří Hnilica

Fenomén Dijon

Století českých maturit
ve Francii

Fenomén Dijon

Století českých maturit ve Francii

Jiří Hnilica

Recenzovaly:

PhDr. Bohumila Ferenčuhová, DrSc.

Mgr. Doubravka Olšáková, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Vendula Kadlečková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

© Jiří Hnilica, 2017

ISBN 978-80-246-3514-9

ISBN 978-80-246-3528-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Těm, již dali mému životu smysl, Kláře, Matyášovi a Miriam.

Obsah

Úvod	9
Kapitola první: Francie a Československo: kultura, školství, politika	17
Kapitola druhá: Od burgundské révy k české maturitě	41
Dijon	46
Saint-Germain-en-Laye	58
Nîmes	65
Angoulême a nezaložená oddělení	76
Kapitola třetí: Nová elita první republiky	83
Prostředníci porozumění, či ztracení synové národa?	83
Stipendia – jejich charakter a plátcí	90
Otázka selektivnosti	104
Obsah, metoda, maturita	113
„Internova“ každodennost	130
Kapitola čtvrtá: Symbol tradice v neklidných dobách	143
Školní rok ve stínu	143
Do boje, či domů?	155
Kousek Francie v protektorátu	177
Kapitola pátá: Proměnná tvář česko-francouzských vztahů	190
Návraty do sekcí	190
Spolek bývalých žáků mezi sjezdem a likvidací	223
Kapitola šestá: V soukolí kulturní diplomacie	239
Poušť cestou na Západ	239
Osm let života	263

Kapitola sedmá: Hlubiny, meandry a proměny	305
Sedmdesátá a osmdesátá léta	305
„Obnovit naše kořeny v Evropě“	327
Dovětek: sekce na (po) přelomu tisíciletí	353
 Kapitola osmá: Srovnávací osudy	365
Republikánská elita v době zvrátů	373
Generace po roce 1945	416
Osudy studentů šedesátých let	426
 Závěr	448
 Seznam zkratk	454
Fotografická příloha	455
Seznam použitých pramenů a literatury	462
Seznam vyobrazení, grafů, tabulek a map	491
Summary	493
Jmenný rejstřík	498

Úvod

„Vzpomínám na tři roky, které jsem strávil v Dijonu, dosti často a za okolností velmi různých,“ začal si z paměti vybavovat Jiří Voskovec z dua V&W v jubilujícím dopise adresovaném příteli Jaroslavu Trnkovi.¹ V mírně ironickém tónu pak pokračoval dále. V životě se Voskovec uchýlil „do bahna velkoměsta“, na střední škole ve Francii získal jen „jakýsi training“ pro povolání komika. „Zpověď zběhlého studenta“ však nechtěla pouze zlehčovat, bilancovala přínos francouzského pobytu v plném rozsahu. Voskovec přiznával, že nedokončil vysokou školu, a zbavil se tedy „přímé souvislosti s dijonskou průpravou“, ale přesto byl velmi rád, že „těmi třemi roky“ prošel. Zdůraznil výhodu studia v cizím jazyce a označil pobyt v sekcích za „neocenitelnou zkušenost“. Každý pozorný student si totiž dle něj přinášel z francouzské školy vědomost toho, co opravdu představuje západní civilizace, o níž u nás vládnou tak „romantické a bizarní názory“.

Využijme přímého Voskovcova svědectví jako výchozího bodu naší úvahy. Co to vlastně české sekce – či jak se dobově říkalo, česká oddělení – na francouzských středních školách byly (a jsou)?² O sekcích je vhodné hovořit současně v minulém a přítomném čase, neboť jde o historickou, ale dodnes fungující instituci. Velmi stručně řečeno se jednalo (a jedná) o označení „elitní“ skupiny studentů (chlapců i dívek) vybraných konkurzem a vyslaných do Francie strávit tam poslední tři roky stře-

1 Jaroslav Trnka, *Československá oddělení na lyceích ve Francii – Les sections tchécoslovaques des lycées de France: vydáno k desetiletému jejich trvání*, Praha, Spolek bývalých žáků československých oddělení na francouzských lyceích, 1931, s. 160–161.

2 Mnohem přesnějším by bylo instituci až do roku 1990 důsledně označovat jako „československé sekce“. Tudíž hovořit vždy o „československé“, nikoliv jen „české“ maturitě. Tohoto současně českého a slovenského rozměru jsem si vědom a historii instituce neredukuji na dnešní státní uspořádání, ale vycházím zásadně z dobového kontextu.

doškolského studia ukončeného maturitou. Tři roky (poslední tři třídy gymnázia) jsou ve francouzské terminologii označovány jako „seconde“, „première“ a „terminale“. Skupina se těšila (a dodnes těší) specifickému administrativnímu a pedagogickému zabezpečení. Odjížděla a vracela se pod dohledem československého profesora/profesorky (později lektora/lektorky), kteří na lyceu vyučovali v mateřštině českou literaturu, jazyk a historii. Obecně lze tedy říci, že termín „sekce“ označoval (a označuje) na jedné straně skupinu žáků (a žákyň), na straně druhé celek fungování instituce, včetně její administrativní stránky.

Historicky se vytvořila oddělení tři. V Dijonu bylo založeno v roce 1920, v Saint-Germain-en-Laye vznikla v roce 1923 dívčí sekce a konečně v Nîmes se otevřela druhá chlapecká sekce na podzim 1924. Tato oddělení přečkala tři období svého uzavření v letech 1940–45, 1948–65 a 1974–89. Od obnovení v září 1990 české studenty vzdělávají dodnes. To z nich činí nejen nejdéle existující česko(slovensko)-francouzskou školskou instituci, nejstarší (dodnes fungující) evropský projekt tohoto typu, ale také jedinečný „seismograf“ české přináležitosti k Západu.³

Jiřího Voskovce zná každý, o tom, že maturoval v Dijonu, a nikoliv v Praze, vědí mnozí. Na mysl vedle něj poučenějšímu čtenáři vytanou další jména meziválečných dijonských absolventů: Václav Černý, Čestmír Císař či Raoul Schráníl. Méně známá je však již skutečnost, že posledně jmenovaný maturitu v Dijonu úspěšně složit nedokázal. A ještě méně samozřejmě jsou další kontexty. Například jaký byl celkový počet studentů, kteří touto vzdělávací institucí prošli? Dokonce i jeden z přímých absolventů francouzské střední školy, Jaroslav Trnka, ve svých pamětech hovořil o „dvou tisících našich středoškoláků“. ⁴ Je to nepřesný údaj. Ve skutečnosti jich byla v meziválečném období sotva čtvrtina.

Předkládaná kniha chce tedy na jednom z předních míst napravit chyby, které se na téma vrství. O dekonstrukci některých mýtů bude však usilovat nejen u českých sekcí, ale obecně i u dalších otázek, jež se pojí s česko-francouzskými vztahy 20. století. V případě československých oddělení se mýty odvíjejí především od jejich nedostatečné znalosti v širší veřejnosti. Stereotypně jsou vnímány (pokud jsou vůbec reflektovány) jako elitní, do velké míry protekční instituce. Bylo-li tomu tak již za první republiky, v platnosti tvrzení zůstalo i později. Jako ilustrativní případ lze uvést výslechový protokol bývalého sekcionáře Vojtěcha Skříčky

3 Termín zaveden v Antoine Marès (ed.), *La Tchécoslovaquie sismographe de l'Europe au XXe siècle*, Paris, Institut d'études slaves, 2009.

4 Jaroslav Trnka, *Vzpomínky na válečnou dobu ve Francii 1939–1940*, nevydané strojopisné paměti dnes uloženy v NA na Chodovci, s. 4.

z roku 1952. „Jak jste se do Francie dostal?“ ptal se vyslychající. „Jako každý jiný rok byl vypsan konkurz pro nejlepší žáky,“ odpověděl Skříčka. „Rodiče tam neměli nikoho známého?“ „Vůbec ne.“⁵

Ze stejné neznalosti vychází výraz „dijonští kluci“, označující generaci „sekcionářů“ (tedy absolventů sekcí) šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století.⁶ Také v jejich případě se mohlo zdát až podezřelým, že studovali ve Francii, automaticky se to spojovalo s protekcí, dokonce se spoluprací s tajnými službami, s faktem, že dotyčný měl samo sebou vydlážděnou cestu k životnímu a profesnímu úspěchu. Ve skutečnosti – jak ukazují mnohé prameny – se však jedná o další realitou nepodložený mýtus.

Důvodem neznalosti je i to, že téma je zmiňováno v historiografii jen velmi okrajově. Sekce se nestaly předmětem zájmu ani krásné literatury, a pokud ano, pohled se opět spíše zakalil. Příkladem může být Jan Cimický, literárně činný lékař, který v knize *Srdce a skalpel* vykreslil příběh „knížete Kunina“ čili Ivana Piskáčka, narozeného před první světovou válkou ve smíšeném česko-ruském manželství v Petrohradě. Otec syna poslal na francouzské gymnázium v Dijonu se slovy: „Nemůžeme to odkládat, svět se mění!“ Po studiích a příchodu do Prahy měl být Piskáček s francouzským lyceem – jako něčím elitním a výjimečným – již napořád spojován. V textu lze nalézt věty typu: „Ty jsi byl v Dijonu s Voskovcem? Asi jo, i když se na něj nepamatuju.“ Či „Nejlepší student. A má gymnázium s maturitou v Dijonu, perfektní znalost francouzštiny, řeknu vám, pane Roubíček, to by byl kauf!“⁷

Předkládaná kniha chce tedy čtenáři podat pokud možno úplný obraz historie českých (československých) sekcí na pozadí česko(slovensko)-francouzských kulturních vztahů v průběhu celého století jejich existence – od založení roku 1920 do současnosti. Ukáže na vznik myšlenky ovlivněné (a umožněné) atmosférou konce Velké války v roce 1918. Podtrhne zlomové okamžiky a dobové okolnosti jejich opakovaného zániku a vždy následujícího znovuoobnovení v dramatickém dvacátém století.

Postavení sekcí bylo (a je) velmi specifické, byly (a jsou) součástí jak českého, tak francouzského školství. Svou podstatou stály (a stojí) na pomezí dějin mezinárodních kulturních relací, formování národních elit a dějin školství. Dobová definice k tomu doplňovala: „Československá oddělení nejsou samostatné československé střední školy ve Francii, jak

5 Archiv bezpečnostních složek (ABS), historický f. H-409, protokol, 24. 5. 1952, s. 6.

6 Jako „kluci z Dijonu“ a „holky ze Saint Germain“ se označovali sami studenti. Jinými dobovými termíny byly především „sekcionář“, „sekař“, „lyceista“, „dijoňák“, „nímák“ či „carnoták“.

7 Jan Cimický, *Srdce a skalpel*, Praha, Baronet, 2013, s. 16, 36, 50.

se někde mylně soudívá, jejich žáci mají týž rozvrh učiva jako francouzští spolužáci stejných tříd, tytéž osnovy, podléhají témuž školskému a kázeňskému řádu, platnému pro řádné žáky francouzských lyceí.⁸ Patří proto jejich historie do československé, české či francouzské školy?

K této téměř stoleté historii přistupuji ve třech vzájemně se prolínajících rovinách. Předmětem mého zájmu nejsou pouze vlastní chronologické dějiny instituce na pozadí geneze česko-francouzských vztahů, ale usiluji o vřazení sekcí do širšího vývoje mezinárodních kulturních relací. V této souvislosti se práce řadí do oblasti výzkumu „kulturního“ rozměru zahraniční politiky a diplomacie. Jde o směr, který se nepřestává – a to jak ve frankofonní, tak anglosaské literatuře – úspěšně rozvíjet.⁹ Téma československých sekcí mne však zajímá i z hlediska srovnávacího vývoje školských systémů a obecně formování elit především prostřednictvím střední školy. V tomto případě je možné odkázat především k pracím Christopha Charla.¹⁰

Konečně třetí rovinou mého výzkumu je prosopografie, tedy kolektivní biografie studentů. Zájem jsem soustředil v maximální možné míře i k jedinečnému, osobnímu (a osobnostnímu) rozměru francouzského vzdělání. Vůbec poprvé bude možno na následujících stranách sledovat osudy jednotlivých absolventů. Jejich životy v celém 20. století totiž výborně dokumentují proměny české vzdělanosti, a to nejen ve vztahu k zahraničí. S tím se pojí řada dílčích otázek. Jak probíhal výběr studentů? A jaká byla v jednotlivých obdobích jeho kritéria? Jakých proměn doznala jejich každodennost ve francouzském internátu ve čtyřech tolik odlišných epochách? V čem spočívala formativní role vzdělávací francouzské zkušenosti?

Soubor otázek, na které se budu v textu snažit nalézt odpověď, lze s trochou nadsázky shrnout do cíle: pochopit „fenomén Dijon“.

Předkládaný text tematicky navazuje na mé dvě předchozí publikace.¹¹ Zpracování je však zcela nové. Výrazně překračuji původně vymezený chronologický rámec a instituci sekcí mapuji od jejího založení přes období let 1938, 1939, 1945, 1948 či 1968 až do přítomnosti. Nová

8 *Školské a kulturní styky s cizinou*, Praha, Státní nakladatelství, 1937, s. 88.

9 Viz *Les relations culturelles internationales au XXe siècle: de la diplomatie culturelle à l'acculturation* (ed. Anne Dulphy – Robert Frank Robert – Marie-Anne Matard-Bonucci – Pascal Ory, Berne, Peter Lang, 2010, či Nye Joseph, *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York, PublicAffairs, 2004).

10 Christophe Charle, *Les élites de la Républiques 1880–1900*, Paris, Fayard, 2006.

11 Jiří Hnilica, *Francouzský institut v Praze 1920–1951: mezi vzděláním a propagandou*, Praha, Karolinum, 2009, a *Les nouvelles élites tchécoslovaques. Une formation française (1900–1950)*, Paris, Institut d'études slaves, 2015, zde především s. 227–275.

je také pozornost, kterou zde kladu na srovnání biografických profilů jednotlivých generací, přičemž mnohé z osudů se zjevovaly po vskutku mravenčí práci skládání roztráštěné mozaiky jejich životů.

Pro chápání geneze československo-francouzských vztahů jsou zásadní především práce Antoina Marès.¹² Právě jemu dlužím za mnohé rady a postřehy při mém bádání. I díky němu je v současnosti ve Francii výzkum vazeb se střední Evropou nesmírně živým badatelským polem. Svědčí o tom práce Jeana-Philippe Namonta či kniha *La France et l'Europe centrale* z roku 2013.¹³ Do tohoto kontextu hledání, jak napsat „nové dějiny“ Evropy, se řadí i tato kniha.

Díky pracím autorů jako Pavla Horská, Stéphane Reznikow, Bohumila Ferenčuhová či Milena Lenderová je téma česko(slovensko)-francouzských vztahů relativně dobře zpracováno zejména pro období první poloviny 20. století.¹⁴ Pro dobu po roce 1945 (či dokonce 1948) je úloha badatele obtížnější. Návodnými se staly studie Jindřicha Dejmka, Pavola Petrufa a Petra Prokše.¹⁵

Odvrátíme-li se však přímo od politicko-diplomatických vztahů, stává se výzkum – i kvůli počtu, roztráštěnosti a mnohdy nedostupnosti vhodných archivních fondů – náročnějším, ale i tak můžeme upozornit na zdařilé práce Pavla Čecha či Martina Hromka.¹⁶ Souhrnná, avšak nepřilíš analyzující se zdá být kniha Zuzany Rakové o české frankofonii.¹⁷ O zá-

12 Nejucelenější zpracování viz Antoine Marès, *Les relations franco-tchécoslovaques (1918–1939)*, thèse d'habilitation sous la dir. de Bernard Michel, Université Paris 1, Panthéon-Sorbonne, 2003, nepublikováno.

13 Jean-Philippe Namont, *Československá kolonie: dějiny české a slovenské emigrace ve Francii (1914–1940)*, Praha, Academia, 2015, či *La France et l'Europe centrale. Médiateurs et médiations* (ed. Antoine Marès), Paris, Institut d'études slaves, 2015.

14 Stéphane Reznikow, *Frankofilství a česká identita: 1848–1914*, Praha, Karolinum, 2008; Pavla Horská, *Sladká Francie*, Praha, NLN, 1996; Milena Lenderová, *Čechy frankofilské. Alliance française v Čechách 1886–1951. Příspěvek k dějinám česko-francouzských styků*, habilitační práce, České Budějovice, Jihočeská univerzita, 1994; Bohumila Ferenčuhová a kol., *Politické a kulturní transfery mezi Francúzskom, Nemeckom a strednou Európou (1840–1945): prípad Slovenska*, Bratislava, Veda, 2010, a Bohumila Ferenčuhová, *Francúzsko a slovenská otázka 1789–1989*, Bratislava, Veda, 2008.

15 Jindřich Dejmek, *Diplomacie Československa. Díl I., Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha, Academia, 2012; Petr Prokš, *Československo a západ 1945–1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945–1948*, Praha, ISV, 2001; Pavol Petruf, *Politické vztahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948): výber z dokumentov*, Martin, Matica slovenská, 2003.

16 Martin Hromek, *Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960–1968*, disertační práce (ved. V. Goněč), FF MU, Brno, 2013, nevydáno; Pavel Čech, *Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945–1953)*, Brno, MU, 2011.

17 Zuzana Raková, *Francophonie de la population tchèque 1848–2008*, Brno, MU, 2011.

jmu, kterému se těší výzkum česko(slovensko)-francouzských kulturních vztahů na české straně, svědčí rostoucí počet závěrečných univerzitních prací, byť často především kompilačního charakteru. Dlouhodobý zájem o tato témata projevují Institut mezinárodních studií FSV UK, Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, ale také katedry romanistiky filozofických fakult Palackého univerzity v Olomouci, Masarykovy univerzity v Brně či Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Pokud jde konkrétněji přímo o problematiku českých středoškolských sekcí, lze konstatovat, že historie všech tří oddělení v Dijonu, Nîmes i v Saint-Germain-en-Laye byla rámcově zpracována, aniž by však došlo k ucelenému, komparativnímu výkladu.¹⁸ Stejně tak lze doplnit, že jsou dobře známy některé životní příběhy bývalých absolventů, ale na straně druhé zcela postrádáme jejich srovnání.

Z hlediska pramenů je předkládaná kniha výsledkem mnohaletého archivního studia provedeného současně ve Francii, v České a částečně Slovenské republice. V potaz byly vzaty jak centrální instituce jako ministerstvo školství a zahraničí v obou zemích, tak regionální archivy ve třech pojednávaných lokalitách. V pražském Národním archivu na Chodovci mě vřelé díky směřuji k Aleně Noskové, která mi umožnila nahlédnout do klíčových neinventarizovaných fondů čtyřicátých a šedesátých let. V Dijonu i v Nîmes jsem získal k dispozici nezpracované archivní materiály gymnázií, na posledně jmenovaném místě jsme je s Annie Petitovou dokonce do slova a do písmene nalézali v „prachu“ nepoužívaných lycejských prostor, v Saint-Germain-en-Laye mi práci velmi ulehčil Michel Koszul. Oběma patří mé poděkování za jejich pomoc a spolupráci. Výjimečně bohatým se také ukázal neinventarizovaný fond Spolku bývalých žáků československých oddělení na francouzských lyceích uložený v Archivu hlavního města Prahy, za jeho zpřístupnění děkuji Petře Krátké. Při zpracování jednotlivých životopisů mi velmi pomohly materiály uchovávané v Archivu České advokátní komory, kde mi vyšla vstříc Kamila Kratochvílová, a osobní složky zaměstnanců Černínského paláce. Mé poděkování za ochotnou pomoc zde směřuje především k Tomáši Klusoňovi, ale i dalším zaměstnancům Archivu MZV. Nečekaně přínosné

18 Michel Koszul, „Les sections tchécoslovaques du lycée de jeunes filles de Saint-Germain-en-Laye (1923–1973)“, *Bulletin des Amis du Vieux Saint-Germain*, 39, 2002, s. 131–155; Jiří Hnilica – Annie Petit, *Histoire des sections tchécoslovaque et tchèque à Nîmes 1924-2007*, Académie de Montpellier, Nîmes, 2008; Lukáš Macek, *La section tchèque du Lycée Carnot 1920-2000*, Prague, Maison de Bourgogne, 2000. Popularizační shrnutí viz Zuzana Raková, Na studia do ciziny. Čechoslováci na francouzských lyceích, *Dějiny a současnost*, 5/2011, s. 22–25, a Les sections lycéennes tchécoslovaques et tchèques en France 1920-2009, *Romanica Olomuncensia*, 2/2009, s. 175–183.

(i když jen torzovitě) byly také materiály Archivu bezpečnostních složek. Práci zde mi nesmírně usnadnila, za což jí patří vřelé díky, vedoucí badatelny Jitka Bílková. Částečně jsem pak mohl využít i nezpracovanou osobní pozůstalost Jaroslava Trnky (bohužel zachovanou jen v torzu), jež je uložena v Literárním archivu PNP, zde za zpřístupnění materiálu děkuji Tomáši Pavlíčkovi.

Nepostradatelným zdrojem informací pak byla dobová literatura a dobový tisk, především publikace vydávané péčí Spolku bývalých žáků. Díky jeho obnovené aktivitě se podařilo zachránit mnohé relikvie dřívější spolkové činnosti, za spolupráci děkuji především Kristýně Křížové a Michalu Šafránkovi.

Klíčové pro koncipování celé problematiky však byly rozhovory s bývalými studenty a jejich soukromé archivy. Bez nich by práce zůstala jen institucionální, neživou, případně pouze literárně analytickou sondou.

Naprosto nenahraditelným zdrojem poznání byl konvolut dopisů zasílaných mezi lety 1935–38 s týdenní pravidelností studentkou Hanou Staškovou rodičům do Bechyně. Za poskytnutí této korespondence děkuji Ivaně Kolářové. Nedocenitelným pramenem jsou publikované paměti Václava Černého, Čestmíra Císaře, Jindřicha Harryho Pollaka, Adolfa Kroupy či válečný deník Miloše Nováka, ale také nevydané deníky a vzpomínky Jaroslava Trnky, Vladimíra Güttnera, Vítá Janáčka, Ferdinanda Špíška a Hany Nožičkové.

Rozhovory s bývalými studenty se uskutečnily v průběhu několika let. Část z nich byla nahrávána a sloužila jako základ pro vznik krátkého, popularizujícího filmu dokumentujícího historii sekci.¹⁹ Audiovizuální archiv, jenž takto vznikl, najde využití i v budoucnosti, neboť lze nahrané záznamy analyzovat i jinými metodami. Dobré by také bylo tento typ svědectví (a to nejen bývalých středoškolských studentů, ale i dalších francouzských stipendistů) rozšířit. V kontextu předkládané knihy byly rozhovory využity především pro ta témata, která je nemožné rekonstruovat na základě jiných pramenů, tedy pro dokreslení „každodennosti“ sekcionářského života a obecně pro interpretaci francouzské zkušenosti v dalším životě. Upřímné poděkování patří všem bývalým studentům, kteří se se mnou o své vzpomínky (někdy jen korespondenčně) podělili. Někteří se bohužel vydání této knihy již nedočkali. Poděkování jmenovitě patří: Vladimíru Benešovi, Marii Bořek-Dohalské, Radko Břachovi, Věře Budovičové, Čestmíru Císařovi, Blance Černé, Vlastě Dufkové,

19 I díky finanční podpoře agentury „Mládež v akci“ a spolupráci občanského sdružení AČV Medialog bylo 27 z těchto rozhovorů natočeno a je uloženo v archivu sdružení.